

Posudek na dizertační práci Mgr. Joaquina Ramose

*Ocorrência e interpretação dos verbos modais DEVER e PODER em contexto jurídico:
contributos para uma análise juslinguística*

Joaquim Ramos si jako téma své dizertační práce zvolil problematiku výskytu a interpretace modálních sloves DEVER a PODER v právním kontextu. Téma modalita a modálních sloves obecně považují za velice nosné, neboť je to problematika velice široká a dosud ne zcela systematicky probádaná, tudíž vždy nabízí možnost nových poznatků i nových úhlů pohledu. Stejně tak považují za velmi příhodné, že autor, disponující jak lingvistickým tak právnickým vzděláním, vymezil zkoumání těchto sloves právním kontextem – dá se očekávat, že daná slovesa budou v tomto kontextu vykazovat specifické chování, které by však pro lingvistu bez právního vzdělání a patřičné znalosti portugalského právního systému mohlo být jen těžko dešifrovatelné. Mgr. Ramos je tak pro zpracování tohoto tématu osobou nanejvýš povolnou a v rámci celé dizertační práce to nejednou prokáže, když umně využívá své lingvistické i právní erudice při vyvozování závěrů, proč jsou v určitém typu právnických textů použity určité jazykové prostředky.

Práce je rozdělena do tří stěžejních kapitol. V první nabízí autor obecný vhled do problematiky a shrnutí stávajících teoretických poznatků, přičemž prokazuje, že se ve zvolené problematice velmi dobře orientuje, byť svou erudici nepředává čtenáři vždy zcela přehlednou formou – orientaci v textu této kapitoly by podle mého názoru usnadnilo o něco podrobnější členění.

Autor v první řadě jasně specifikuje, jaký je vztah mezi jazykem a právem, jak tudíž chápeme a charakterizujeme právní jazyk, do jaké míry je vzdálený běžnému jazyku, jak je obtížný jazyk, využívaný prioritně v mluveném projevu, převést do psané podoby, a jak zásadní či naopak nedůležitý by pro jeho chápání měl být jazykový a mimojazykový kontext.

Okrajově podává také stručný přehled o studiu právního jazyka v rámci obecného vývoje práva a širěji naopak objasňuje, jaké jsou typy a specifika právních textů a na jaké různé klasifikace právních textů můžeme narazit.

Dalším stěžejním tématem úvodní kapitoly je pak zevrubný a fundovaný komentář konceptu modalita a jejího chápání různými lingvisty, kdy autor neopomene zdůraznit zásadní rozdíl mezi obecným konceptem modalita, modalitou jako součástí komunikačního záměru a modem coby gramatickou kategorií. Z této podkapitoly pak vyplývá ta následující, kdy se autor věnuje samotné problematice toho, co vlastně je modální sloveso a jaká jsou specifika

jím zvolených sloves. Vzhledem k tomu, o jak zásadní kapitolu se v rámci teoretického úvodu jedná, bych však ocenila, kdyby této kapitole věnoval autor více prostoru a přesněji objasnil, co zůstalo spíše naznačeno v parafrázích definic jiných lingvistů - jak tedy autor chápe modální sloveso, kde vidí hranice mezi modálním, pomocným a případně i plnovýznamovým slovesem, zda jsou modální slovesa podskupinou těch pomocných a hlavně jak to funguje u konkrétních portugalských sloves, jestli vůbec a případně jak je tedy můžeme roztřídit do těchto kategorií.

V neposlední řadě se pak v první kapitole autor věnuje i metodologii tvorby dizertační práce obnášející nutnost vytvořit si vlastní korpus právníckého jazyka, který pak doplnil dotazníky týkajícími se obecného chápání modality daných sloves určenými pro cizince hovořící portugalsky na úrovni B2 a C1. V případě této podkapitoly bych nicméně považovala za vhodnější přiřadit ji spíše k následující kapitole, která se korpusem přímo zabývá, a neřadit ji ke kapitole zabývající se obecnou problematikou právníckého jazyka, právníckých textů a modality jako takové.

Druhá kapitola, jak již bylo naznačeno, se zabývá problematikou vytvoření vlastního právníckého korpusu; komentuje, z jakých zdrojů autor čerpá, zmiňuje nutnost rozdělit korpus na texty zákonné a jurisprudenční a nastíní i technické problémy (např. s grafickou podobou), kterým autor při tvorbě korpusu čelil.

Objasnění vzniku a složení korpusu je tak mostem ke třetí, stěžejní kapitole, ve které se autor zabývá samotnou analýzou fungování sloves DEVER a PODER v rámci korpusu. Úvodní část této kapitoly považuji za mírně nepřehlednou a nesoudržnou, neboť autor se vrací k obecné problematice modality a k faktu, že tato dvě slovesa v závislosti na kontextu mohou fungovat jako pomocná, plnovýznamová, případně polopomocná slovesa, což tematicky zapadá spíše do úvodní kapitoly. V následujících podkapitolách se pak věnuje vlivu negace na chápání modality sloves DEVER a PODER a různým typům modalit, které vyjadřují, což jsou dílčí aspekty, u kterých poněkud postrádám nějaký jasnější závěr – domnívám se, že tato kapitola měla hlavně přehledně shrnout, do jaké skupiny sloves tedy DEVER a PODER řadíme či můžeme řadit z hlediska gramatického a jaké jsou jejich možné sémantické interpretace v závislosti na různých faktorech. Toto z této kapitoly, dle mého názoru, zjevně úplně není.

Další část třetí kapitoly se věnuje výskytu daných sloves v korpusu a analyzuje ji pomocí přehledných grafů. Následně se autor věnuje dílčí analýze jednotlivých slovesných tvarů (rozčleněných podle osoby a času, ve kterých se vyskytují) a to tak, že okomentuje jejich obecné použití, to, jak jsou vnímány cizinci, následně použití daného slovesa doloží na

obecném korpusu CETEMPúblico a pak je analyzuje v rámci právního korpusu a komentuje typ modality, kterým disponují. Srovnání s CETEMPúblico není vždy zcela důsledné, např. u přítomného času slovesa PODER je téměř opominuto, a stejně tak není vždy jasně specifikováno, k jakému z právnických subkorpusů autor zrovna odkazuje (např. v kap. 3.8.2.), nicméně navzdory tomu je tato část práce velice vyvážená a přehledná. Co se týká pohledu cizinců na modalitu těchto sloves, domnívám se, že by bylo přínosné srovnat jej i s pohledem běžných uživatelů jazyka z řad rodilých mluvčích, tj. zjistit, zda by byly rozdíly v jejich chápání těchto modelových vět či zda by se s cizinci shodli, zda i rodilí mluvčí by vnímali některé situace nejednoznačně. Z autorova komentáře dotazníku také zcela nevyplývá, zda cizinci správně identifikovali situace, kdy může být modalita chápána víceznačně, či zda jsou některé z jejich interpretací označitelné jako chybné (jak je naznačeno v kapitole 3.8.2 na str. 153).

Závěr práce je spíše kompilací již dříve komentovaných dílčích závěrů, kdy autor poukazuje na konkrétní specifika, na která narazil, což je logické a dostačující, ale domnívám se, že na základě syntézy všech zkoumaných dat by šlo tyto dílčí závěry shrnout i systematictěji, v souladu s kritérii, podle kterých autor na slovesa průběžně nahlížel. Takto zůstává v práci naznačeno několik zajímavých a ne zcela dotážených obecných závěrů. Namátkou:

Je tedy nějaký rozdíl v použití a významu těchto dvou sloves v právnickém a běžném jazyce? V jakých kontextech a proč k tomu dochází (rozdíl je zmíněn např. u slovesného tvaru PODIA či obecně u slovesa DEVER, v závěru práce pak autor zdůrazní rozdílné chápání jen u přítomného času slovesa PODER, místo aby uvedl všechny slovesné tvary, kde k může dojít k rozdílné interpretaci)?

Je možné systematicky shrnout, jak se liší používání těchto sloves v korpusu textů jurisprudenčních a zákonných (např. u slovesa PODER v kondicionálu je zmíněno, že v záporné polaritě se v subkorpusu Legis vůbec nevyskytuje) a zda je v některém z těchto dvou korpusů modalita vyjádřena jednoznačněji (jak je naznačeno např. u gerundia slovesa PODER)?

Dají se přehledně shrnout všechny faktory, které přispívají k objasnění správné interpretace modality slovesa, jako je např. negace, modotemporální flexe, adverbia, rozvinutí vedlejší větou, jazykový a mimojazykový kontext, typ právního textu atd. (v textu jsou tyto vlivy naznačeny u dílčích výskytů sloves, nikoli však systematicky)? Dá se říct, že tyto faktory pomáhají specifikovat hlavně modalitu deontickou, jak z práce druhotně vyplývá, nebo by to bylo příliš povrchní tvrzení?

Je možné komplexně shrnout, zda a jak se liší modalita podle časů, ve kterých se dané sloveso vyskytuje? Slouží některé časy spíše pro vyjádření modalit deontické a jiné pro vyjádření modalit epistemické? A pokud ano, funguje to stejně u slovesa PODER i DEVER? Je v některých časech modalita jednoznačnější než v jiných? A vzhledem k tomu, že autor se věnoval zvláště i různým slovesným osobám, dá se obecně shrnout, zda existuje nějaké hlubší opodstatnění pro použití jednotlivých osob a zda použití některých osob přispívá k vyjasnění typu modalit, kterou vyjadřují (tyto závěry jsou opět dílčím způsobem naznačeny u konkrétních slovesných tvarů)? Jsou některé slovesné tvary významově více méně ekvivalentní či velmi blízké a přesto k jejich záměně v právnických textech nedochází, zatímco v běžných textech by k jejich záměně dojít mohlo, případně je tomu naopak (jak je např. naznačeno u slovesných tvarů PODE a PODERÁ, NÃO PODE a NÃO DEVERÁ, či u tvarů DEVIA a DEVIA TER + participium)?

Systematické shrnutí všech těchto závěrů by dle mého názoru mohlo ve své podstatě vytvořit jakýsi přehledný návod, jak chápat modalitu sloves v právnických textech, kde se mít na pozoru před její víceznačností a kde by naopak její chápaní mělo být zcela jasné.

Po formální stránce je práce zcela v pořádku a disponuje jen minimálním množstvím překlepů (např. na str. 163 by měl být příklad označený jako 195' označen jako 199') či nějakých opominutí (např. se mi nepodařilo nedohledat odkaz ze str. 58 na „Duarte, 2003: 316“ v bibliografii) a drobných lapsů (např. na str. 90 je v kapitole „Verbo PODER – polaridade positiva“ uvedena jako příklad věta s negativní polaritou).

Všechny výše zmíněné komentáře považuji nicméně spíše za podněty k další diskusi než za kritické připomínky. Práce Mgr. J. Ramose podle mého názoru nabízí velmi komplexní pohled na danou problematiku, která je v kontextu české portugalistiky poměrně málo probádaná, a je formálně velmi dobře a pečlivě zpracovaná, tudíž ji jednoznačně doporučuji k obhajobě.

V Olomouci, 16. května 2017

Mgr. Petra Svobodová, Ph.D.